

СУДАЛГААНЫ АЖЛЫН ТАЙЛАН

ЗОРЧИХ ЭРХИЙГ ХЯЗГААРЛАХ ЯЛЫН ХЭРЭГЖИЛТ
СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН: ТАНИЛЦУУЛГА**Э.Батбаяр**

Хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд профессор, хурандаа

**Монгол Улсад гэмт хэрэг үйлдсэн хүний зорчих эрхийг хязгаарлаж
ирсэн эрх зүйн зохицуулалтын уламжлал**

Зорчих эрхийг хязгаарлах ял нь манай улсын хууль тогтоомжийн түүхэнд байгаагүй боловч иргэний оршин суух газраа чөлөөтэй сонгох, зорчих эрхэд хязгаарлалт тогтоож байсан түүхийн эх сурвалж байна. Тухайлбал, цөлөх, уг нутгаас зайлуулах зэрэг ялыг хэрэглэж байсан практик бий. Эдгээр ял нь тухайн этгээдийн зорчин явах, оршин суух газраа чөлөөтэй сонгох эрхийг хөндөж байгаагаараа зорчих эрхийг хязгаарлах ялтай төстэй гэж үзлээ.

■ Их засаг хууль

Академич Ж.Болдбаатар, профессор Д.Лүндээжанцан нар “Их засаг хууль бол дэлхийн соёл иргэншлийн түүхийн бүхэл бүтэн нийгэм, улс төрийн байгуулал бүрэлдэн төлөвшихөд томоохон үүрэг гүйцэтгэсэн Эртний Вавилоны Хаммурапийн хууль, Энэтхэгийн Манугийн алдартай хуулиудтай эн зэрэгцэхүйц ач холбогдолтой цаазын нэн чухал баримт бичиг юм²³² гэж үнэлсэн байдаг.

Их засаг хуулиар хэдэн төрлийн ял хэрэглэхээр зааж байсан талаар судлаачдын дунд нэгдсэн ойлголт тогтоогүй хэдий ч профессор Г.Совд “цаазаар авах, ташуураар занчих, **цөлөх**, гянданд хорих”,²³³ АНУ-ын эрдэмтэн Ж.Вернадский “цаазаар авах, гяндлах, **цөлөх**, ташуурдах ба шийдэмдэх, торгох, хөрөнгө хураах”²³⁴ ялыг оногдуулж байсан хэмээн тус тус судлан дүгнэжээ.

■ Юан улсын нэвтэрхий хууль

Их засаг хуулийн дараах түүний агуулга, зарчмыг хадгалсан хууль цаазын чухал эх сурвалж нь 1320 онд батлагдсан Их Юанийн нэвтэрхий хууль, Их

²³² Э.Авирмэд, Ж.Болдбаатар, Д.Лүндээжанцан. Монголын төр, эрх зүйн түүхэн уламжлал. УБ.,1997.77 дахь тал.

²³³ Г.Совд. БНМАУ-ын Эрүүгийн эрхийн курс.УБ.,1973. 28 дахь тал.

²³⁴ С.Жанцан.Монгол Улсын Эрүүгийн эрх зүй (ерөнхий анги).УБ.,2002. 36 дахь тал.

Юанийн хууль зүйлийн бичиг (1271), Ертөнцийг засах магад хууль зэрэг юм. Юань улсын хуульд:

1. Туйвандах (богино банзаар 57 хүртэл занчих);
2. Чавчрагдах (сурт банзаар 6717 хүртэл занчих);
3. Дөнгөлөх;
4. Үйлтгүүлэх (биеийн хүнд хүчир ажил хийлгэх);
5. **Цөлөх** (энэ ялаар шийтгүүлэгчдийг байнга оршин суугаа газраас нь алс хол бөгөөд дордуулсан газар зүйн орчин, хатуу хараа хяналтад байлгах);
6. Алах гэсэн ялын төрлийг заажээ.²³⁵

■ Монгол-Ойрадын цаазын бичиг

Нэгдсэн улсын бутралын үед хамаарах хууль цаазын бичиг бол Монгол-Ойрадын цаазын бичиг юм. Тус цаазын бичигт олон төрлийн ялыг хуульчилж өгсөн ба тухайлбал, алах, хөрөнгийг хураах, ураг төрлийг хаах, эхнэр хүүхдийг нь хоосруулан хөөх, цаазаар авах, эрхтнийг нь гэмтээх, хэрэгтнийг хоосруулах, газар нүхэнд хорих, мод ташуураар жанчих, мал, үнэт зүйлээр торгох, албан тушаал бууруулах, хохирогчийн талд гэмт этгээд биеэ тушаах, **цөлөх**, мөчийг нь эрүүдэх, баривчлах, гутаах, шахаа зэрэг төрөлтэй байсан²³⁶ талаар судлаачид дурдсан.

■ Халх журам

Халх журмыг Монгол манжид эзлэгдсэнээс хойш 18 жилийн дараа буюу 1709-1795 оны хооронд халхын ноёд, төр, шашны том зүтгэлтнүүд 20 гаруй удаа цугларан хуралдаж, хэлэлцэж тогтоосон гэдэг. Халх журамд цаазаар авах, ташуурдах, **цөлөх**, хорих, хэргэм зэрэг эвдэх, торгох, хөрөнгө хураах зэрэг ялыг хэрэглэж байжээ.²³⁷

■ Монгол цаазын бичиг

Гадаад Монголын төрийг засах явдлын яамны хууль зүйлийн бичиг нь Манж Чин улсын үеийн эрүүгийн эрх зүйн түүхэн эх сурвалж юм. Монгол цаазын бичиг өөртөө гэмт хэргийн ойлголт, төрөл, оногдуулах ялын төрөл, хэмжээ, гэмт хэрэгтний насны хязгаар, хөөн хэлэлцэх хугацаа зэрэг орчин үеийн эрүүгийн эрх зүйн ойлголтыг багтаасан.

Монгол цаазын бичигт торгох, цаазаар авах, **цөлөх**, албадан ажил хийлгэх ялыг үндсэн ялын чанартайгаар, эд хөрөнгө хураах, боол болгох, жанчих, дөнгө зүүлэх, ташуурдах, хэргэм зэрэг, албан тушаалын зэрэг бууруулах, пүнлүү хасах ялыг нэмэгдэл шинжтэйгээр хэрэглэж байжээ.²³⁸

■ “Жинхэнэ дагаж явах хууль, дүрэм” (1913-1919)

²³⁵ Г.Гантөмөр, С.Гантулга нар. Эрүүгийн эрх зүй: ерөнхий анги.УБ., 2020. 54 дэх тал.

²³⁶ Э.Авирмэд, Ж.Болдбаатар, Д.Лүндээжанцан. Монголын төр, эрх зүйн түүхэн уламжлал. УБ., 1997.75 дахь тал.

²³⁷ С.Нарангэрэл. Халх журам Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйн түүхэн тулгуур эх сурвалж болох нь. ЭШХ-ийн эмхэтгэл. УБ., 1999. 42 дахь тал.

²³⁸ Б.Баярсайхан. Монгол цаазын бичиг. УБ., 2001.99-133 дахь тал.

Богд хаант Монгол Улсын Шүүх таслах хэргийг бүгд захиран шийтгэх яамны “Олноо өргөгдсөний тэргүүн оноос нааш олон яамнаас айлтгаад тогтоосон ба тусгайлан зарлиг буулгаж нийтээр дагаж буй хэргийн товчоо дэвтэр” хэмээх данс бүртгэлд 1911 оноос 1917 оны 4 сар хүртэлх хугацаанд хааны зарлигаар тогтоосон хууль цаазын шинжтэй 63 бичиг бүртгэгдэж байжээ.²³⁹ Тэдгээрийн нэг нь 1913-1919 оны хооронд “Таван яам хамт нийлж хувьсган тогтоож айлтгаад, одоогийн дагаж явах хууль, дүрэм” хэмээх 12 зүйл бүхий эрх зүйн актыг эмхэтгэн мөрдөж байжээ.²⁴⁰

Богд хаант Монголын хууль цаазын бодлогоор дараах ял шийтгэлийг оногдуулдаг байжээ. Үүнд:

1. Хөвчдөн алах;
2. Цөлөх;
3. Торгох; (малаар)
4. Занчих;
5. Үйлтгэх ял буюу албадан ажил хийлгэх;
6. Дөнгөлөх гэсэн ял оногдуулдаг байв.

■ **Зарлигаар тогтоосон Монгол Улсын хууль зүйлийн бичиг**²⁴¹

“Зарлигаар тогтоосон Монгол Улсын хууль зүйлийн бичиг” хэмээх хууль цаазын эх сурвалжийг зохиолгохоор 1915 онд Богд хааны зарлигаар комисс байгуулж, Манж Чин улсын үеийн “Зарлигаар тогтоосон Гадаад Монголын төрийг засах явдлын яамны Хууль зүйлийн бичиг” болон бусад хуулийг нягтлан монгол хэлээр орчуулж таван дэвтэрт нэгтгэн, 1918 онд уг хуулийг хэлэлцэн баталжээ.²⁴²

Хууль зүйлийн бичигт ташуур занчих ялыг 160 зүйлд, дөнгө дөнгөлөх ялыг 82 зүйлд, пүнлүү хасах ялыг 29 зүйлд, торгох ялыг 56 зүйлд, цөлөх ялыг 17 зүйлд, хөрөнгө хураах ялыг 2 зүйлд, цаазаар авах ялыг 48 зүйлд тусгасан байна.

■ **Ардын хувьсгалын дараах үеийн эрүүгийн хууль тогтоомж**

МАХН-ын анхны программ хэмээх удирдамжийн баримт бичигт хувьсгалын эхний жилүүдэд хуучин ёс журмыг халж, шинэ журам тогтоохдоо “эрх биш боловсрол нь дундад зууны үеэс дэмий хол өнгөрөөгүй бүхнийг харгалзуулж эдүгээгийн байдлыг зүйгээр шинэчлэн халах явдлыг үйлдвэл зохино”²⁴³ гэжээ.

1922 оны 3 дугаар сарын 3-нд гаргасан захирах захирагдах журмын тогтоолд “...ардын эрхт хэмжээт цаазат засгийн ёсон болбоос захирах захирагдахын ёсон ба эрүү шүүлт яллах, залхаахыг бүрнээ устгасан бус гагцхүү

²³⁹ Содовсүрэн. Б.Хувьсгалын өмнөх Монголын төр ба хууль цааз. 1911-1920. УБ., 1989 56 дахь тал.

²⁴⁰ Б.Баярсайхан, С.Жанцан, Ж.Энхнасан, Д.Сумьяацэрэн “Монгол Улсын Эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал (1911-2009). УБ., 2004. 19 дэх тал.

²⁴¹ Б.Баярсайхан, С.Жанцан “Монгол улсын эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал (1911-2009) УБ., 2010. 36 дахь тал.

²⁴² Ж.Урангуа, Б.Баярсайхан “Жинхэнэ дагаж явах хууль дүрэм” (1913-1918) Эх бичгийн судалгаа. УБ., 2004.10 дахь тал.

²⁴³ БНМАУ-ын түүх. УБ., 1984, 363 дахь тал: МАХН-ын түүхэнд холбогдох баримт бичгүүд. УБ., 1966, I дэвтэр 17 дахь тал.

дээдэс нь доордыг учиргүйгээр эзэрхэж дарлах ба доордос нь мөн түүний эрх сүрт дарагдаж өгүүлэх газаргүй болон зүдэж дарлагдах муу суртлыг халж, ард түмэнд эрх чөлөө олгосон нь болой”²⁴⁴ гэж тодорхойлжээ.

Ардын Засгийн газар 1921 оны 7 дугаар сарын 16-ны 4 дүгээр хурлын 8 дугаар тогтоолын 10, 11 дүгээр зүйлд тус улсад оршин сууж буй гадаадын харьяат ба ОХУ-ын харьяат хүнийг Монголын хуулиар шийтгэх, хэрэгт холбогдогчийн гэм бурууг тогтоохдоо эд мөрийн баримт, гэрчийн мэдүүлгийг баримтлах, бие махбодыг зовоох, эрүү шүүлт хэрэглэхийг хоригложээ.²⁴⁵

1921 оны 7 дугаар сарын 30-ны “Эрүү шүүлтийн тухай” Засгийн газрын 8 дугаар хурлын тогтоолын 10 дугаар зүйлд “Аливаа гадаад, дотоодын хүмүүсийн эрүү шүүлтийн тухай хэлэлцээд аливаа гадаадын хүнтэй холбогдсон Монгол хүнийг гадаадын хүний адил эрүү шүүлт хүлээлгэхгүй, эд мөр, хөндлөнгийн гэрчийг баримтлан шийтгэсүгэй. Дан ганц Монгол хүн гэрээ, гэрчгүйд хэргийг хүлээхгүй бол юуны урьд эрүү шүүлт хэрэглэхгүйгээр үнэнийг олохыг хичээх ба хэрэв үнэн өчиг илрэхгүйд хүрвэл шүүлтийг зохисыг нь үзэж хэвээр хэмнэн хэрэглэхээр тогтов”. Тогтоолын 11 дүгээр зүйлээр хуучин хуульд байсан алах, цөлөх, дөнгө дөнгөлөх, пүнлүү хасах, золио авах ялыг хувьсгаж хорих, торгох ял болгон өөрчилсөн.

1921 оны 8 дугаар сарын 3-ны өдрийн Ардын Засгийн газрын хурлын 9 дүгээр тогтоолын 5 дугаар зүйлд “Эх орноосоо урвах гэмт хэргээс бусад гэмт хэрэгт алах, **цөлөх**, дөнгөлөх ялыг өөрчилж алах ялыг 10 жил хорих, алгуурлан алах ялыг 7 жил хорих, улсын хязгаарт цөлөх ялыг 3 жил хорих, зэргэлдээ аймагт цөлөх ялыг 1 жил хорих ял болгон өөрчилж хоригдлын ял эдлэх хугацаанд нь хөдөлмөр хийлгэх болгожээ.”²⁴⁶

Нэг. 1926 оны Шүүх цаазын бичиг

1926 оны 1 дүгээр сарын 15-ны өдөр БНМАУ-ын анхны Эрүүгийн хууль буюу Шүүх цаазын бичгийг батлан хэрэгжүүлж иржээ. Уг цаазын бичигт ялын төрлийг хуульчлахдаа онц аюултай гэмт хэрэгтнүүдэд шүүх цаазын бичгийн тусгай ангид хэрэглэхээр заасан алах, 1 өдрөөс 10 жил хүртэл хугацаатай албадан хөдөлмөрлүүлэх явдалтай хослуулан хэрэглэх хорих, 100 өдрөөс хэтрэхгүй хугацаатай засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх, хөрөнгө хураах, 10 төгрөгөөс дээш хэмжээтэй торгох, албан тушаалаас огцруулах, БНМАУ-ын нутгаас хөөн зайлуулах, шүүхээс донгодох, аливаа эрхийг бүрэн буюу эсхүл заримыг хугацаагаар буюу үүрд эвдэх буюу **уг газраас бусад газарт шилжин явах эрхийг үүрд эвдэх** зэрэг үндсэн ба нэмэгдэл ялыг тогтоож өгсөн байна.

Хоёр. 1929 оны Шүүх цаазын бичиг

²⁴⁴ МАХН-ын түүхэнд холбогдох баримт бичгүүд. I боть. УБ., 1996, 124 дэх тал.

²⁴⁵ “Ардын засгаас 1921-1924 онуудад авсан хувьсгалт арга хэмжээнүүд” УБ., 1954.127-128 дахь тал.

²⁴⁶ Б.Баярсайхан, С.Жанцан “Монгол улсын эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал (1911-2009) 78 дахь тал.

Монгол орныг капиталист бус замаар хөгжүүлэх талаар МАХН-ын V, VI хурлаас дэвшүүлсэн зорилтыг шийдвэрлэх, улс оронд бий болсон дотоод, гадаадын нөхцөл байдал, хурцадмал байдлыг намжаах чухал нөхцөл болох хувьсгалт хууль ёсыг бэхжүүлэх, аливаа дайсагнасан үйл ажиллагааны эсрэг үр дүнтэй тэмцэл явуулах зорилгоор хууль цааз, тэр тусмаа эрүүгийн хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох шаардлага зүй ёсоор тулгарсан байна.

Ийм учраас 1929 оны 9 дүгээр сарын 23-ны өдөр Засгийн газрын 30 дугаар хурлаар Шүүх цаазын бичгийг шинэчлэн батлан, 1926 оны хуулийг хүчингүй болгосон байна. 1929 оны Шүүх цаазын бичигт аливаа эрхийг бүрэн буюу эсхүл заримыг хугацаагаар буюу үүрд эвдэх гэсэн заалтыг хасаж **уг газраас бусад газарт шилжин явах эрхийг 1 жилээс 5 жил хүртэл хугацаагаар хасахаар** хязгаартай тогтоож хүний эрхийг хангаж өгсөн байна.

Гурав. 1934 оны Шүүх цаазын бичиг

Улсын Бага Хурлаас 1934 оны 5 дугаар сарын 24-нд Шүүх цаазын бичгийг батлан гаргажээ.

Уг хуульд буудан алах, хорих, албадан ажил хийлгэх, улс төрийн болон хувийн зарим эрхийг 1-5 жилийн хугацаагаар хасах, **нутаг зайлуулах буюу нутаг зааж суулгах**, албан тушаалаас огцруулах буюу ажлаас хөөх, донгодох буюу олон нийтийн өмнө буруутгах, хөрөнгийг бүрэн буюу зорилгыг хураах, мөнгө торгох, учруулсан гэм хорыг арилгах үүрэг даалгах, гадаадын иргэдэд бол улсын хязгаараас хугацаагаар буюу бүр мөсөн хөөх гэж ялын тодорхой төрлүүдийг хуульчилсан төдийгүй эмнэлгийн чанартай албадах болон сурган хүмүүжүүлэх албадах арга хэмжээг нарийвчлан тогтоожээ.

Дөрөв. 1942 оны Эрүүгийн хууль

Улсын Бага Хурлаас 1942 оны 1 дүгээр сарын 17-нд тус хуулийг баталсан ба уг хуульд хорих ялыг засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн лагерьт байлгаж ял эдлүүлэх, хорихгүйгээр албан ажил хийлгэх гэж өөрчлөн найруулж, буудан алах ялыг хувьсгалт төр засаг хийгээд улс нийтэд онц аюултай хүнд гэмт хэрэг үйлдэгчдэд оногдуулах онцгой арга болгосон байна. Түүнчлэн эцэг эх байх эрхийг хасах, тэтгэвэр авах эрхийг хасах зэрэг шийтгэл хэрэглэж байхыг шинээр тодорхойлон, **нутаг зааж суулгах** ял хэрэглэж болох гэмт хэргүүдийг шууд нэрлэн зааж өгсөн байна.

Тав. 1961 оны Эрүүгийн хууль

1961 оны эрүүгийн хуульд буудан алах, хорих, **нутаг зааж суулгах, уг нутгаас зайлуулах**, засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх, ямар нэгэн тодорхой албан тушаал гүйцэтгэх буюу ажил хэрэг эрхлэхийг хориглох, торгох, олон нийтийн өмнө буруушаах зэрэг ялын төрөл байсан байна.

Дээрх ялын төрлүүдээс нутаг зааж суулгах ял шийтгэгдсэн этгээдийг оршин суугаа нутгаас нь хугацаатайгаар зайлуулан тодорхой нутаг зааж суулгахыг хэлэх ба үндсэн ба нэмэгдэл ялын шинжтэйгээр 2-5 жилийн хугацаагаар тогтоодог байсан байна. Нутаг заан суулгагдсан этгээдийг хөдөлмөрт хамруулах ажлыг

тухайн орон нутгийн Ардын депутатын хорооны гүйцэтгэх захиргаа хариуцдаг байсан бол уг нутгаас зайлуулах ял шийтгэгдсэн этгээдийг оршин суугаа нутгаас нь хугацаатай албадан зайлуулан, үндсэн ба нэмэгдэл ялын шинжтэйгээр 2-5 жилийн хугацаагаар тогтоодог байсан байна. Нутаг зааж суулгах ял шийтгэгдсэн этгээд уг нутагт очих замаасаа оргох буюу зааж суулгасан нутгаас оргон зайлсхийвэл гэмт хэрэг гэж үзэж эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг байна.²⁴⁷

Нутаг заах ялын зорилго нь ялтныг гэмт хэрэг дахин үйлдэх орчны нөхцөлөөс тусгаарлаж, тэр этгээдийн нийгмийн эсрэг зан төлөв, сөрөг нөлөөллөөс бусдыг урьдчилан сэргийлэхэд оршино гэжээ. Нутаг заагдсан этгээд тогтоосон хугацааны дотор тэрхүү нутгаас гадагш гарч явах эрхгүй бөгөөд энэ нь ялтны засрал хүмүүжилд эерэг нөлөө үзүүлж чадна гэж үзсэн нөхцөлд уг ялыг оногдуулдаг байжээ.

Нутаг заах ялыг нэмэгдэл ял болгон оногдуулсан тохиолдолд үндсэн ялыг эдэлж дууссаны дараа эдлүүлдэг бол ялтан засран хүмүүжихэд нийгмээс тусгаарлан хорих ял оногдуулах шаардлагагүй гэж үзвэл үндсэн ялын чанартай хэрэглэдэг байжээ. Нутаг заах ялыг гэмт хэрэг үйлдэх үедээ 18 нас хүрээгүй байсан этгээд, 8 хүртэлх насны хүүхэдтэй болон жирэмсэн эмэгтэйчүүдэд оногдуулахыг хориглосон байна.

Харин уг нутгаас зайлуулах ялыг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн оршин байгаа тодорхой нутгийн орчин нь түүний цаашид дахин гэмт үйл ажиллагаа үргэлжлүүлэхэд нь нөлөөлөх юм уу эсхүл уг этгээд оршин суудаг нутагтаа байх нь бусад хүмүүсийг гэмт хэргийн замд татан оруулж болох муу нөлөөтэй нөхцөлд үндсэн болон нэмэгдэл ялын аль нэг хэлбэрээр оногдуулахаар зохицуулжээ.²⁴⁸ Уг нутгаас зайлуулах ял нь ялтныг тодорхой нутагт оршин суух эрхийг шүүхийн таслан шийдвэрлэх тогтоолоор хасдаг учир заасан нутагт эргэж ирэх эрхгүй, харин оршин суух нутгаа сонгох эрхтэй байдаг байна.

Энэхүү ялыг ялтан засарч хүмүүжихэд нийгмээс тусгаарлан хорих ял оногдуулах шаардлагагүй гэж үзвэл үндсэн ялын чанартай хэрэглэдэг бол нэмэгдэл ял болгон оногдуулсан тохиолдолд үндсэн ялыг эдэлж дууссаны дараа эдлүүлдэг. Мөн нутаг зайлуулах ялыг гэмт хэрэг үйлдэх үедээ 18 нас хүрээгүй байсан этгээд, 8 хүртэлх насны хүүхэдтэй болон жирэмсэн эмэгтэйчүүдэд оногдуулахыг хориглодог бөгөөд хоёр жилээс доошгүй таван жилээс дээшгүй хугацаагаар оногдуулдаг зэрэг нь нутаг зааж суулгах ялтай ижил юм.

Зургаа. 1986 оны Эрүүгийн хууль

1986 онд шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хууль нь бүтэц, хэлбэрийн хувьд өмнөх хуулиас харьцангуй сайжирсан хууль боловч социалист өмчийн харьцааг хамгаалан дэмжих, төлөвлөгөөт эдийн засаг, захиран тушаах дэглэмийн

²⁴⁷ Б.Содовсүрэн. “БНМАУ-ын Эрүүгийн эрх”. УБ., 1969.

²⁴⁸ БНМАУ-ын Эрүүгийн хуулийн дэлгэрэнгүй тайлбар. УБ., 1989. 39 дахь тал.

тогтвортой байдлыг албадлагаар баталгаажуулахад чиглэгдсэн заалт хадгалагдаж үлдсэн.²⁴⁹

Уг хуульд ялын төрлийг хорих, **нутаг заах, уг нутгаас зайлуулах**, засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх, тодорхой албан тушаал эрхлэх буюу тодорхой үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах, торгох, сахилгажуулах ангид явуулах, олон нийтийн өмнө буруушаах, эд хөрөнгө хураах, цэргийн болон тусгай алдар цолыг хасах зэргээр хуульчилж өгчээ.

Дээрх ялын төрлүүдээс **нутаг заах** ялыг ялтныг оршин суугаа газраас нь зайлуулан тодорхой нутагт албадан суулгахыг хэлэх ба үндсэн ба нэмэгдэл ялын шинжтэйгээр 2-5 жилийн хугацаагаар тогтоодог байсан байна. Нутаг заан суулгагдсан этгээдийг хөдөлмөрт хамруулах ажлыг тухайн орон нутгийн Ардын депутатын хорооны гүйцэтгэх захиргаа хариуцдаг байсан бол уг нутгаас зайлуулах ялыг ялтныг тодорхой нутагт оршин суухыг хориглож, оршин суугаа газраас нь зайлуулахыг хэлэх ба үндсэн ба нэмэгдэл ялын шинжтэйгээр 2-5 жилийн хугацаагаар тогтоодог байсан байна.

■ 1990-2015 он хүртэлх эрүүгийн хууль тогтоомж

Нэг. 1993 оны Эрүүгийн хууль

1992 оны Үндсэн хууль нь Монголын ард түмний амьдралд түүхэн эргэлт хийж, эх орондоо иргэний, ардчилсан, хүмүүнлэг нийгэм цогцлуулан хөгжүүлэхийг тунхагласан билээ. Энэхүү Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, агуулгад нийцүүлэн Улсын Их Хурлаас Эрүүгийн хуульд 1993 оны 2 дугаар сарын 15, 6 дугаар сарын 7-ны өдрүүдэд томоохон өөрчлөлт хийсэн юм. Уг хуульд ялын төрлийг торгох, тодорхой албан тушаал эрхлэх буюу тодорхой үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах, эд хөрөнгө хураах, засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх, хорих, цаазаар авах гэж тогтоон нутаг заах, уг нутгаас зайлуулах, олон нийтийн өмнө буруушаах зэрэг ялыг хүчингүй болгожээ.

Хоёр. 2002 оны Эрүүгийн хууль

Улсын Их Хурлаас 2002 оны 1 дүгээр сарын 3-ны өдөр Эрүүгийн хуулийг ерөнхий, тусгай ангиас бүрдсэн 11 хэсэг, 30 бүлэг, 305 зүйлтэйгээр баталсан бөгөөд хэрэгжих явцдаа 13 удаагийн нэмэлт өөрчлөлт орсон байна. Уг хуульд торгох, тодорхой албан тушаал эрхлэх, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг хасах, эд хөрөнгө хураах, албадан ажил хийлгэх, баривчлах, хорих, цаазаар авах гэсэн ялын төрлийг хуульчилсан. 2002 оны Эрүүгийн хуульд хүний зорчих эрхийг хязгаарлахтай холбоотой ял, шийтгэл тусгагдаагүй.

Монгол Улсад гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн чөлөөтэй зорчих эрхийг хязгаарлаж ирсэн түүхэн баялаг уламжлалтай гэж үзэж болно. Харин зорчих эрхийг хязгаарлах ял гэж нэрлэн, цахим хяналт тавих ажиллагааг хуульчлан, хэрэгжүүлэх практик нь эхлэлийн шатандаа явж байна гэж үзлээ.

²⁴⁹ Б.Баярсайхан, С.Жанцан “Монгол Улсын эрүүгийн хууль тогтоомжийн түүхэн уламжлал (1911-2009) УБ., 2012. 105-109 дэх тал.

---o0o---